

IDENTITĂȚI ȘCOLARE ETNO-CONFESIONALE ÎN ARAD (1867–1918)

*Felicia Aneta Oarcea**

Cuvinte-cheie: Arad, istorie, dualism austro-ungar, școală, identități etno-confesionale

Keywords: Arad, history, Austro-Hungarian dualism, school, ethno-confessional identities

Preocuparea pentru extinderea rețelei școlare în perioada dualismului austro-ungar a fost o continuare a tradiției politicilor iluminismului habsburgic începând din secolul al XVIII-lea. Legislația școlară emisă de autorități între anii 1867–1918 a vizat creșterea frecvențialității școlare, modernizarea și extinderea rețelei unităților de învățământ și responsabilizarea autorităților cu privire la importanța educației în viața comunităților.

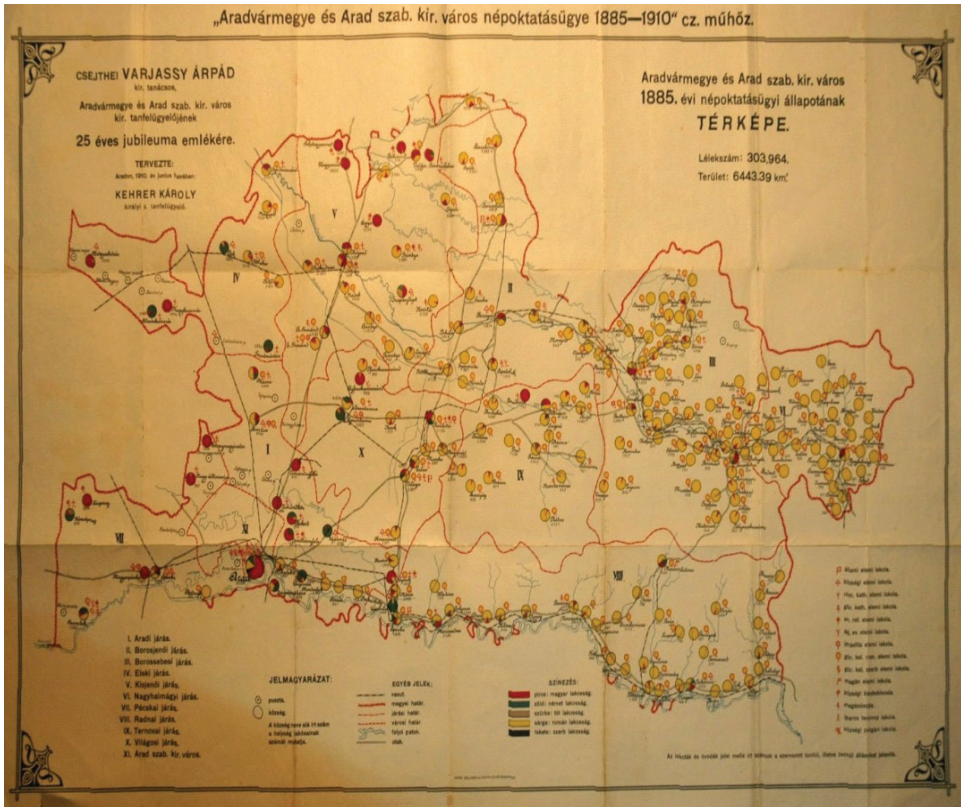
Legea XXXVIII din 1868 în chestia învățământului public popular din Ungaria sau Legea Eötvös (5 decembrie 1868), stipula dreptul confesiunilor de a înființa “din propriile puteri, în toate comunele unde locuiesc credincioșii lor, institute publice de învățământ popular; la înființarea și susținerea acestor institute de învățământ pot fi și deaciîncolo, cum s-a obișnuit până acuma, să ia în ajutor contribuirea materială a credincioșilor în modul și în proporțiunea demarcată de reprezentanții lor; la acele institute ele pot alege învățătorii și profesorii lor, ele pot să statornicească plata acestora; ele pot să determine manuale didactice, și pot să dispună și în privința sistemului de învățământ și a metodei, ținând în vedere dispozițiunile articolului 45...” Autoritățile statale, particulare, fundațiile sau asociațiile aveau dreptul de a susține școli dacă dispuneau de resurse financiare. Fondatorilor le revenea obligația de a suporta cheltuielile școlare.¹ De altfel, obligativitatea învățământului elementar a determinat factorii decizionali să asigure pregătirea și salarizarea dascălilor, a bazei materiale a școlilor, precum și buna lor funcționare.

Rețeaua școlară s-a diversificat cuprinzând grădinițe, școli elementare, populare superioare, cetățenești/ civile, profesionale și de ucenici, școli reale și

* Complexul Muzeal Arad, P-ța G. Enescu, nr. 1, e-mail: felly_oarcea@yahoo.com

¹ *Educatorul* (1913): 171–179.

gimnazii, școli superioare de fete, școli particulare, institute pedagogice și teologice, școli de muzică, instituții umanitare, școli de corecție.²

Il. 1. Hartă. Rețeaua școlilor populare din comitatul și orașul Arad. 1885–1910³

Diversitatea etno-confesională a populației orașului și comitatului Arad a impus înființarea a numeroase școli confesionale – ortodoxe române, ortodoxe sârbe, romano-catolice, greco-catolice, evanghelice, reformate, evreiești. Cele comunale ori de stat erau fondate în localitățile unde autoritățile abilitate nu dispuneau de resurse financiare. Dacă în cele confesionale se poate constata, în general, o suprapunere etno-confesională, în cele de stat ori private, elevii erau de diverse etnii și confesiuni. Statisticile maghiare ne-au îngăduit analiza identităților etno-confesionale școlare din comitatul și orașul Arad nu numai la nivelul rețelei de învățământ, ci și în particular la școlile elementare de

² Ottó Lakatos, *Arad története* (Arad, 1881), 112.

³ Complexul Muzeal Arad, Colecția de Istorie, Fond Muzeu Oraș (C.M.A., C.I., F.M.O.), nr. inv. 2290. Il. 1: Hartă. Rețeaua școlilor populare din comitatul și orașul Arad. 1885–1910.

stat, la gimnazii, școli reale de stat, Gimnaziul Regal Maghiar de Stat, Institutul Pedagogic de Stat ori Academia Comercială.

În anul școlar 1891/1892, statisticile oficiale consemnau existența a 325 de școli populare în comitatul Arad, dintre care 68,30% erau cu predare în limba română și 28,61% în limba maghiară. În preajma Marelui Război (1914–1915), cele confesionale ortodoxe au înregistrat o diminuare sub 50%. În funcție de “caracterul” școlii, predarea se făcea în limbile română și maghiară, germană și maghiară, sârbo-croată și maghiară ori slovacă și maghiară. În așezările cu populație mixtă au fost fondate școli de către românii ortodocși ori sârbi, maghiari/germani, evrei, greco-catolici, evanghelicici și luterani, în funcție de spectrul etno-confesional.

Cu timpul, prevederile legislative maghiare restrictive⁴ au împovărat comunitățile, ajungând în incapacitate de a putea susține unitatea de învățământ. Astfel, au fost înființate școli comunale ori autoritățile au înființat unele de stat, cu predare în limba maghiară.

În spațiul multietnic, multiconfesional și plurilingvist al orașului Arad, școlile elementare cu predare în limba maghiară dețineau 67,85%, urmate de cele românești (25%) și sârbo-croate (10,71%).⁵

Tabelul 1. Structura etnică în școlile populare

Total școli	Etnie/Limba de predare în școli											
	Română		Maghiară		Germană+ maghiară		Sârbo-croată		Slovacă+ maghiară		Altele	
An școlar/ Unitate administrativ-teritorială												
1891/1892												
Comitat												
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
325	222	68,30	93	28,61	7	2,15	3	0,92	-	-	-	-
Oraș												
28	7	25	19	67,85	-	-	3	10,71	-	-	-	-
1900/1901												
Comitat												
345	207	60	117	33,91	17	4,92	1	0,28	2	0,57	1	0,28
Oraș												
28	8	28,57	18	64,28	-	-	2	7,14	-	-	-	-

⁴ Vezi detalii în Felicia Aneta Oarcea, *Școala și societatea în comitatul Arad (1867–1918)* (Arad: Editura Gutenberg Univers, 2012), 79–102.

⁵ *Magyar statistikai évkönyv. Új Folyam*, I (Budapest, 1893), 308–309; *Magyar statistikai évkönyv. Új Folyam*, X (Budapest, 1903), 344–345; *Magyar statistikai évkönyv. Új Folyam*, XVIII (Budapest, 1911), 244; *Magyar statistikai évkönyv. Új Folyam*, XX (Budapest, 1914), 368–369.

Total școli	Etnie/Limba de predare în școli												
	Română			Maghiară			Germană+ maghiară		Sârbo- croată		Slovacă+ maghiară		Altele
1910/1911													
Comitat													
295	157	53,22	137	46,44	1	2,95	-	-	-	-	-	-	
Oraș													
31	6	19,35	23	74,86	-	-	2	6,45	-	-	-	-	
1914/1915													
Comitat													
260	130	50	129	49,61	-	-	1	0,38	-	-	-	-	
Oraș													
29	5	17,24	22	75,86	-	-	2	6,89	-	-	-	-	

Sursa: vezi nota: 5.

Comunitățile confesionale ale comitatului Arad întrețineau o rețea școlară diversă. În anul școlar 1891/1892, cele confesionale ortodoxe întruneau 62,46%, urmate de cele romano-catolice (9,84%), reformate (7,07%), greco-catolice (4%) și izraelite (2,15%). Situația școlilor confesionale din oraș a fost una delicată, după ce autoritățile locale au refuzat în 1872 susținerea lor financiară. Cu eforturi remarcabile din partea Eparhiei Ortodoxe și a enoriașilor, școlile confesionale susținute de ortodocșii români ocupau 32,14%, la finele veacului al XIX-lea. Sporadic, statisticile au înregistrat o școală evanghelică.⁶ Bogata comunitate evreiască a înființat două școli, una de fete și una băieți, până spre mijlocul secolului XIX, construind propriul edificiu, pe care l-au inaugurat în 16 aprilie 1905, în timpul rabinului dr. Rosenberg Sándor.⁷

Tabelul 2. Structura confesională a elevilor din școlile populare

Școli confesionale											
Ortodoxe	Romano-catolice		Greco-catolice		Evanghelice		Reformate		Izraelite		
An școlar/ Unitate administrativ-teritorială											
1891/1892											
Comitat											
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
203	62,46	32	9,84	13	4	4	1,23	23	7,07	7	2,15
Oraș											

⁶ Ibid.

⁷ Anikó Witman, Felicia Aneta Oarcea, *Istorie și identitate. De la școla evreiască, la Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad. Facultatea de Științe Economice* (Arad: Editura Carmel Print, 2024), 5–22.

Școli confesionale												
Ortodoxe	Romano-catolice			Greco-catolice			Evanghelice		Reformate		Izraelite	
9	32,14	-	-	-	-	1	3,57	-	-	2	7,14	
1900/1901												
Comitat												
197	57,10	28	8,11	11	3,18	5	1,44	22	6,37	6	1,73	
Oraș												
10	35,71	-	-	-	-	1	3,57	-	-	2	7,14	
1910/1911												
Comitat												
148	50,16	14	4,74	10	3,38	4	1,35	15	5,08	2	0,67	
Oraș												
8	25,80	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6,45	
1914/1915												
Comitat												
123	47,30	15	5,76	8	3,07	2	0,76	12	4,61	1	0,38	
Oraș												
7	24,13	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6,89	

Sursa: vezi nota: 5.

Structura etno-confesională și potențialul economic al comunităților a dictat structura rețelei școlare. Analiza structurii etnice a elevilor care au frecventat școlile elementare din comitatul Arad indică, în anul 1870/1871 o pondere de 49,49% a românilor, 27,86% al maghiarilor și 21,8% al germanilor. În anul școlar 1884/1885, prezența elevilor germani s-a diminuat la 14,77%. Confesional, ortodocșii dețineau în 1870/1871, 45,17%, romano-catolicii – 38,14%, iar protestanții reformați – 2,15% și evanghelici – 7,48%. În anul școlar 1884–1885, numărul elevilor ortodocși a sporit la 50,09%, a romano-catolicilor s-a diminuat la 33,83%, a evanghelicilor a scăzut la 2,12%, în timp ce al reformaților a crescut la 6,69%.⁸

Patronate și susținute de autoritățile statale, școlile elementare de stat din comitatul Arad erau frecventate nu numai de elevi maghiari, ci și de cei români, germani, slovaci, sârbi. În anul școlar 1898/1899, elevii maghiari reprezentau 54,87%, urmați de germani cu 21,29%, români cu 20,73% și slovaci cu 2,93%. În 1911/1912, elevii maghiari dețineau 40,52%, români – 31,56%, germani – 23,7%, slovaci – 3,33%. În orașul Arad, maghiarii întruneau 77,07%, românii – 14,45%, sârbii – 5,76% și germanii – 1,94%.⁹

⁸ *Magyar statisztikai évkönyv*. Első évfolyam I, 485; *Magyar statisztikai évkönyv*. XV, 188–189.

⁹ *Magyar statisztikai évkönyv*. Új Folyam, VII, 324; *Ibid.*, XII, 368; *Ibid.*, XVII, 353, *Ibid.*, XX, 377.

Tabel 3. Etnie și confesionalitate în școlile populare (elementare)

	An școlar					An școlar			
	1870/1871		1884/1885			1870/1871		1884/1885	
	Nr.	%	Nr.	%		Nr.	%	Nr.	%
Etnia elevilor	Români				Confesiunea elevilor	Ortodocși			
	8641	49,49	15796	52,55		7886	45,17	15055	50,09
	Maghiari					Romano-catolici			
	4865	27,86	9505	31,62		6659	38,14	10169	33,83
	Germani					Gr.-catolici			
	3806	21,8	4441	14,77		617	3,53	898	2,98
	Slovaci					Evangheliți			
	75	0,42	127	0,42		1307	7,48	638	2,12
	Sârbi					Reformați			
	61	0,34	7	0,02		377	2,15	2013	6,69
	Ruși					Unitarieni			
	10	0,05	178	0,59		5	0,02	2	0,006
						Izraeliți			
				607	3,47	1279	4,25		
Total: An școlar 1870/1871: 17458; An școlar 1884/1885: 30054									

Sursa: vezi nota 8.

Prezența elevilor de alte etnii și confesiuni la școlile de stat, în afară de cea maghiară, intervenea atunci când comunitatea confesională nu-și permitea susținerea unei instituții de învățământ ori părinții cu o situație materială precară nu puteau plăti “darea culturală”. Obligativitatea învățământului elementar era prevăzută în legislația epocii. Nerespectarea ei atrăgea după sine consecințe pecuniare ori muncă în folosul comunității.

Tabelul 4. Etnia elevilor de la școlile elementare de stat

An școlar/ Unitate administrativ-teritorială/ Total elevi													
1898–1899													
Maghiari		Români		Germani		Slovaci		Ruteni/ Croați		Sârbi		Alții	
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Comitat Arad													
Total elevi: 3207													
1760	54,87	665	20,73	683	21,29	94	2,93	1	0,03	2	0,06	2	0,06
Oraș Arad													
Total elevi: 45													
43	95,55	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4,44	-	-

An școlar/ Unitate administrativ-teritorială/ Total elevi													
1898–1899													
Maghiari		Români		Germani		Slovaci		Ruteni/ Croați		Sârbi		Alții	
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
1903/1904													
Comitat Arad													
Total elevi: 9417													
4860	51,6	-	-	-	-	-	-	-	-	8	0,08	58	0,61
Oraș Arad													
Total elevi: 60													
52	86,66	7	11,66	1	1,66	-	-	-	-	-	-	-	-
1908/1909													
Comitat Arad													
Total elevi: 15489													
6923	44,69	3562	22,99	4189	24,04	655	4,22	-	-	-	-	-	-
Oraș Arad													
Total elevi: 1245													
956	76,78	167	13,41	60	4,81	-	-	-	-	62	4,97	-	-
1911/1912													
Comitat Arad													
Total elevi: 18614													
7543	40,52	5876	31,56	4296	23,7	676	3,33	93	0,49	89	5,76	2	0,12
Oraș Arad													
Total elevi: 1543													
1199	77,70	223	14,45	30	1,94	-	-	-	-	89	5,76	2	0,12

Sursa: vezi nota 9.

Instituțiile de învățământ mediu erau de regulă frecventate de copiii cu situație materială bună ori de cei susținuți de fundațiile școlare. Statisticile anilor dualismului austro-ungar consemnează că din punct de vedere etnic maghiarii dețineau o pondere de 70%, urmați de români, germani și sârbi. Spectrul confesional era dominat de romano-catolici, urmați de ortodocși, izraeliți, evanghelici și reformați.¹⁰

În preajma Marelui Război, 81 de elevi români frecventau cursurile Gimnaziului Regal de Stat Maghiar¹¹, din totalul de 576, ei reprezentând 14,06%. Originari din Arad – oraș (14 elevi) ori comitat (41 elevi) – sau împrejurimi –

¹⁰ *Magyar statisztikai évkönyv*, I, 456–457; *Ibid.*, V, 10, 39; *Ibid.*, X, 54; *Ibid.*, XV, 92–93; Béla Himpfner, *Az Aradi királyi főgymnasium története* (Arad, 1896), 159–160.

¹¹ Azi este Colegiul Național “Moise Nicoară”.

Bichiș (2 elevi), Caraș-Severin (4 elevi), Cenad (1 elev), Sibiu (2 elevi), Timiș (16 elevi) și Torontal (1 elev) – ei proveneau din familii cu situații materiale diferite – agricultori (14), mici proprietari (5), grădinari (1), brigadier silvic (1), meșteșugar (1), agent comercial (1), funcționari (14), preoți (16), învățători (17), subofițer (1), profesor (1), avocați (2), medici (2), inginer silvic (2), văduve (3).¹²

Il. 2. Absolvenți ai Gimnaziului Superior Regal din Arad¹³

Absolvenții acestei instituții urmau, cu precădere, cursurile universităților din Imperiul Austro-Ungar ori din Paris, Graz, Oxford.

Tabelul 5. Etnia și confesiunea elevilor Gimnaziului Regal de Stat din Arad

Etnia elevilor									
An școlar									
1870/1871									
Maghiari		Români		Germani		Sârbi/croați		Alții	
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
235	69,94	63	18,75	25	7,44	13	3,86	-	-
1874/1875									
183	72,33	39	15,41	26	10,27	4	1,58	1	0,39

¹² *Monografia Liceului "Ioan Slavici" fost "Moise Nicoară" din Arad. 1745–1919–1971* (Arad, 1971), 158–159.

¹³ C.M.A., C.I., F.M.O., nr. inv. 245. Il. 2: Absolvenți ai Gimnaziului Superior Regal. Promoția 1876–1877.

1879/1880									
299	74,93	51	12,78	38	9,52	11	2,75	-	-
1884/1885									
318	73,27	85	19,58	24	5,52	7	1,61	-	-
Confesiunea elevilor									
1870/1871									
Romano-catolici		Ortodocși		Greco-catolici		Izraeliți		Evanghelici	
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
216	64,28	76	22,61	1	0,29	36	10,71	5	1,48
1874/1875									
147	58,10	54	21,34	1	0,39	37	14,62	8	3,16
1879/1880									
191	47,86	65	16,29	2	0,5	108	27,06	17	4,26
1884/1885									
201	46,31	47	10,82	2	0,46	100	23,04	15	3,30
Total elevi									
1870/1871		1874/1875		1879/1880		1884/1885			
336		253		399		434			

Sursa: vezi nota 10.

Dinamizarea vieții economice și comerciale a adus în atenția privaților, statului și a Camerei de Industrie și Comerț din Arad necesitatea imperioasă a pregătirii unor specialiști. Școala Privată a lui Rotter, care a funcționat între anii 1865–1877¹⁴, Școala Reală Superioară de Stat (1874–1918) și Academia Comercială¹⁵ înființată de Camera de Industrie și Comerț din Arad în 10 ianuarie 1891¹⁶ a asigurat viitori profesioniști în domeniul economic, comercial și financiar. La Școala lui Rotter au urmat cursurile, în anul școlar 1874/1875, elevi maghiari (85), germani (17), sârbi (3) și români (1), de confesiune romano-catolici (77), izraeliți (18), ortodocși (8), evanghelici (4) și reformați (2).¹⁷

Elevii Școlii Reale de Stat în anii școlari 1874/1875, 1879/1880 și 1884/1885 erau maghiari, germani, români și sârbo-croați. Majoritățile confesionale le reprezentau romano-catolicii și izraeliții, la polul opus situându-se ortodocșii și evanghelicii.¹⁸ Cu toate că mulți elevi au urmat cursurile Academiei Comerciale,

¹⁴ Lakatos, *Arad története*, 102.

¹⁵ În acest edificiu funcționează Colegiul Economic din Arad.

¹⁶ Documentul *Capsula timpului. Scurt istoric al Academiei Comerciale din Arad* se află în custodia Complexului Muzeal Arad.

¹⁷ *Magyar statisztikai évkönyv*, V, 59.

¹⁸ Himpfner, *Az Aradi királyi főgymnasium*, 161; *Magyar statisztikai évkönyv*, V, 57; *Ibid.*, IX, 65; *Ibid.*, XV, 114–115.

totuși potrivit statisticilor elevii maghiari au continuat să domine spectrul etnic și între anii 1900–1915.¹⁹

Tabelul 6. Etnia și confesiunea elevilor Școlii Reale Superioare de Stat

Etnia elevilor									
An școlar									
1874/1875									
Maghiari		Români		Germani		Slovaci		Sârbi/croați	
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
59	80,82	7	11,86	7	11,86	-	-		
1879/1880									
161	89,94	5	2,79	11	6,14	-	-	2	1,11
1884/1885									
146	94,19	2	1,29	4	2,58	-	-	3	1,93
Confesiunea elevilor									
Romano-catolici		Ortodocși		Greco-catolici		Evanghelici		Izraeliți	
Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
1874/1875									
34	46,57	7	9,58	-	-	1	1,36	31	42,46
1879/1880									
84	46,92	5	2,79	1	0,55	9	5,02	70	39,10
1884/1885									
68	43,87	5	3,22	-	-	9	5,8	70	45,16
Total elevi									
1874/1875		1879/1880				1884/1885			
73		179				155			

Sursa: vezi nota 18.

Institutul Pedagogic Maghiar Regal de Stat și-a deschis porțile în 20 octombrie 1873. Până la construirea edificiului (1905)²⁰, școala a funcționat în clădirea Gimnaziului Regal de Stat. Ragiografierea structurii etno-confesionale a elevilor, desprinsă din statisticile maghiare, indică o compoziție multietnică și multiconfesională. În anul școlar 1884/1885, cursurile au fost frecventate de 46 de elevi de etnie germană (25), maghiară (13), română (6) și sârbă (2), și de confesiune romano-catolică (35), ortodoxă (7), evanghelică (1), reformată (2) și izraelită.²¹ Elevii care frecventau aceste instituții de

¹⁹ Oarcea, *Școala și societatea*, 168.

²⁰ Edificiul Institutului Pedagogic Maghiar Regal de Stat este astăzi Colegiul Național “Dimitrie Țichindeal” din Arad.

²¹ *Magyar statisztikai évkönyv*, (XV), 169.

învățământ erau instruiți în limba maghiară, dar aveau profesori care le-au predat discipline și în limba lor maternă.

Diversitatea etno-confesională a populației a influențat sine qua non structura rețelei unităților de învățământ în perioada dualismului austro-ungar. Identitățile școlare le-am surprins prin analiza structurii rețelei unităților de învățământ și a compoziției etno-confesionale a elevilor unor instituții de învățământ din comitatul și orașul Arad. Multietnicitatea, multiconfesionalitatea și plurilingvismul au creionat o societate deschisă dialogului, una a toleranței – o mică Europă, care întotdeauna a găsit răspunsuri diverselor provocări.

ETHNO-CONFESSIONAL SCHOOL IDENTITIES IN ARAD (1867–1918)

Abstract

The school legislation issued by the Austro-Hungarian authorities aimed at increasing school attendance, modernizing and expanding the network of educational institutions, and holding ecclesiastical, state, private, or foundational authorities accountable regarding the importance of education in community life. According to Law XXXVIII of 1868 and other laws issued between 1867 and 1918, religious communities, the state, or associations had the right to support schools. This study focused on ethno-confessional school identities. Hungarian statistics allowed us to analyze the ethno-confessional school identities in Arad County and the city of Arad, not only at the level of the educational network but also specifically in state elementary schools, the Royal Hungarian State Gymnasium, the State Real School, the Commercial Academy, and the Royal Hungarian State Pedagogical Institute.